

MAGYAR KÖNYVESHÁZ.

(Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárához.)

HEYDEN SEBALD FORMULAE CZ. MŰVÉNEK EGY ISMERETLEN KIADÁSA.

DR. DÉZSI LAJOSTÓL.

Heyden Sebald nürnbergi iskolamester, a tizenhatodik század egyik legnépszerűbb tankönyvírója, 1528-ban egy »*Puerilium Colloquiorum formulae*« című művet adott ki Strassburgban latin és német nyelven, melyet rendkívül kedvezően fogadtak s több nyelvvél is bővítve számtalanszor kiadtak. Három év múlva már a lengyel szöveg mellett a magyar is helyet talált benne s ez a négy nyelvű kiadás 1531-ben Krakkóban került ki a Vietor János sajtójából. Tudtunkkal ez az első magyar iskolai tankönyv, s egyszersmind az első nyomtatott magyar szöveg.

E kiadás latin-magyar szövegét a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának egyetlen csonka példánya után az *Irodalomtörténeti Közlemények* ez évi folyamában közöltük s azután szótárral ellátva külön is kiadtuk. Az ezen kiadás elé bocsátott Bevezetésben elmondottuk, hogy a mű végén egy ajánló vers (Decastichon) van Geszti Mihály nevű gyermekhez intézve, melynek Sylvester János az írója s ebből azt következtettük, hogy a mű egész magyar szövegének ő lehet a szerzője, a minek valószínűségét az is erősítette, hogy ő ekkor Krakkóban tartózkodott s így a Vietor megbizásából ott készíthette.

E műnek egy másik eddig ismeretlen kiadása a krakkói Jagelló-egyetem könyvtárában van, »XII. b. 87.« könyvtári jellel. Még boldogult Szamota István barátunk figyelmeztetett reá s hivatalos megkeresésünkre az igazgatóság készséggel leküldte az egyetemi könyvtárba. Sajnálni lehet, hogy csak töredék, melyet egy könyvtárlából áztattak ki s hogy csupán négy levelet foglal

	Abundi Donum
	Adientulum.
	Mietum.
Colendæ præcipor	Excundi
rogo uerum	Cacum.
	Panum.
	Eundi Papyrum.
	emptum Atramentum.
	Pennas.

IOANNIS SYLVESTRIS PAN
nonij ad Michaelem Gexthi puerum
bonæ spei Deæstichon.

Disæ præcor nostre Michael generosa propago
Geutis, ut in patriæ sis deus ipse tue.
Disæ, equidè à teneris multum est asuescere. ut inquit
Vergilius, Latij gloria prima chori.
Disæ, nec ingenium damnosa per oas perdas,
Acre dedit sophiæ quod deus ille tibi.
Disæ, sed hæc, monco, quæ post dedisere nunquam
Poenitat grandem iam uiridemq; uirum
Disæ, equidem uasto pereunt, ut æ rms, in orbe
Cuncta, manent animi, tum ingenijq; bona,

Cracouiæ apud Hieronymum Vicorem.
Anno M. D. XXXI.

Cum gratia et privilegio.

magában, a következő ívjelzéssel: $B + B,, + B,,, + 1$ (ívjegy nélküli levél). Miként az 1531-iki kiadás, úgy ez is négy nyelvű: latin, német, lengyel és magyar szöveget tartalmaz s a nyomtatás típusáról ítélve szintén Krakkóban nyomtattathatott a Vietor sajtóján. A krakkói könyvtárban, mint a borítékra tett jegyzetből (»Heyden Seb. Formulae puerilium colloquiorum. Cracoviae 1531.?«) következtethetjük, a nyomtatás idejét szintén nem tudták meghatározni. Hogy töredékünk nem egy az 1531-ik évi kiadással, arra nézve a sorok tördelésének különbözőségén kívül a nyelvi és orthografiai eltérések elég bizonyítékul szolgálnak. Így itt *kelnyk*-et, *alkolmas*-t, *hallyk*-ot, *zygyenlenyk*-et, *thavozzal*-t, *megh*-et stb. találunk, az 1531-iki kiadás *klenek*, *alkomas*, *hallek*, *zegyenlenyk*, *thavozzal*, *meg* alakjai helyett.

A *nyomtatás idejét* adatok hiányában mi sem tudjuk ugyan meghatározni, de nézetünk szerint töredékünk az 1531-ik évinek második vagy későbbi kiadása lehet; e föltevésünket némileg az is erősíti, hogy az eredeti első kiadás 1528-ban jelent meg latin és német nyelven s csak később jött hozzá a lengyel s azután a magyar szöveg s így már az idő rövidege is alig engedi meg, hogy töredékünket az 1528—1531 évek közé helyezzük, vagyis a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött kiadásnál korábbinak tartsuk. E bevezetést már megirtuk, midőn *Melich János* doktornak e folyóirat 2. füzetében megjelent véleményét olvassuk. Ő töredékünket tartja az első s így az 1531-iki évinél korábbi kiadásnak s e föltevését nyomós nyelvi argumentumok támogatják. E kérdést szerintünk, egy teljes, vagy legalább kevésbé csonka példány előkerülése fog eldönteni.

Töredékünket, melyet a kiáztatás és itt-ott a szű is megromgált, úgy hogy e miatt néhol hézag is van a szövegben, betűhiven közöljük. A betűk típusára nézve megjegyezzük, hogy a Dialogusok felirata s a latin szöveg latin (*cursiv*), a német, lengyel és magyar szöveg gót betűkkel van nyomtatva, s hogy a magyar szöveget, mint ránk nézve a legfontosabbat, csupán mi szedettük *Cursiv* betűkkel.

A töredék 1-ső (B ívjelzetű) lapja:

Ich wil lieber rhuen.

Ja wolę odpoczywác.

En ynkaab akarok el nyugonni.

Ydz ty spác.

The mennel le fekenny

F *Quid tu autem agere*

Was wiltu aber thun?

Co chceš ty gynyš.

The kebygh mytš chynakš:

G *Legam ulterius.*

Ich wil noch wetter lesen.

Bede daley gysz

Meeghen towab oluafok.

F *Malo quiescere.*

Ich wil lieber rhuen.

Ya wols odpozywas.

En ynkaabh akarok el nymgonni.

G *Faesse hinc Endymion.*

So ghe byn du schleffer

Podzy stad Endymion Chetetlen

Thawozzal el yimen alomba thek

H *Hud te impediuro.*

Ich wil dich nicht irren.

Nye bedec zãwadzal.

Nu nem banthalat.

Dum reditur cubitu.

Dialogus VI.

GABRIEL HENRICVS.

G *scius expersicare.*

Wostu wach auff

B

Ich wil lieber rhuen.

Ja vole odrogymác.

En ynkaabb akarok el nrogonm.

G Facesse hinc Endymon.

So ghe hyn du schleffer.

Podzyz cy endymon.

Aharoddal ei ynnen atomba thelsetellen

A Haud te impediuro.

Ich wil dich nicht trenn:

Ahebedzyc zawadsay,

Tu nem hantahalak.

Dum reditur cubitu.

Dialogus. VI.

GABRIEL. HENRICVS.

G Heus expergiscere

Göhtu/wan auff.

Gyffst ocuicre,

gallode sercken gsel

H Sine ut dormiam.

Raf mich schlaffen.

Sorusc my spac.

Radd aloggham.

G Surgendi tempus est.

Die gat ist auff gusstehen

Chao ny witac.

Zdeye fel kelny.

H Nondum diluxit.

Es ist noch nicht tag. v hiden.

B

- G. Faceffe hinc Endymion.
So ghe hyn du schleffer.
Podzyż ty endymion.
Thavozzal el ynnen alomba thelhetetlen.
- H. Haud te impediuro.
Ich wil dich nicht irren.
Nyebędzyé závádzal.
Nu nem banthalak.

DUM REDITUR CUBITU.

Dialogus. VI.

Gabriel. Henricvs.

- G. Heus expergifcere.
Hörstu | wach auff.
Slyssyss ocuésie.
Hallodi serkenyfel.
- H. Sine ut dormiam.
Lasz mich schlaffen.
Dopusé my spaé.
Hadd aloggyam.
- G. Surgendi tempus est.
Die czeit ist auff czustehen.
Czas iuz¹ wstáé.
Ideye fel kelny.
- H. Nondum diluxit.
Es ist noch nicht tag . . . rden.²
- B^b *lap:* Wssak iescze nyedzień | albo nieoswytlo.
Meegh megh nem uirradotth.
- G. Aperi oculos.
Thu die augen auff.
Otworz otzy.
Nysd fel zemeydeth.
- H. Adhuc grauantur fomno.
Sie sind myr noch vol schlaffs.
Jeszcze pelne mi są spania.
Meegh yghen almasok.
- G. Es ghire fomnolentior.
Du schleffst mehr den eyn ratz.
Więcey spysz nyżli szczurek.
Ewethpelyehnel almasbwagy.

¹ E szó első betűje nem vehető ki tisztán.² Itt a szöveg meg van rongálva.

- H. Rogo ne fis molestus.
Lieber lasz mich czu rhw.
Prossęcie niegabay mie.
Kyrlek ne haborgaff.
- G. Non pudet te affine?
Du esel schamstu dich nicht.
Osle niesromass sye.
Nem zygyenledy the zamaar.
- H. Cuius me pudeat?
Wes sal ich mich schamen.
Kogo sie mam sromáé.
Myth zygyenlenyk.
- G. In multam lucem stertere.
Zâ schlaffen an den hellen tag.
Spáé t . . . ¹ ugo na dzyeñ.

Bij^a lap:

- Ennye nagy ydeiyyglenn alonnod.*
- H. Quotam horam fonuit.
Wie viel hat es geschlagen.
Wiele był zegar.
Haany hora wagyon.
- G. Iam imminet prima.
Es wird yecz eyns schlagen.
Już będzie iednę bil.
Immar mayd elfeo lyzen.
- H. Adhuc parum dormiam.
Ich wil noch eyn kleyn schlefflin thun.
Jeszcze troskę zasnę.
Meegh alozom eggy kewefeth.
- G. Quin furgis piger?
Fauler wiltu nicht auffstehen.
Leniwy nychcess wstaé.
Seoth hogy nem kelz fel the resth.
- H. Quomodo tam cito?
Warumb so bald.
Czemu tak riklo.
Hogy kelnyk yly hamar.
- G. Mox fulte te excitauero.
Mit eym prügel wil ich dich bald auffwecké.
Wneth cye obudzę palyça.
Mayd en thyged bothwal keolthelekfel.
- H. Iam furgo, parce precor.
Yecz stehe ich auff ich pit verschon.
Już cy wstaie | prossęcye schanuymie.
Ym fel kelek | haggý el kyrlek.

¹ A szöveg rongált.

Bij^b lap:

DUM ITUR AD SCHOLAM.

Dialogus VII.

Hanno. Ioannes.

- H. Heu quid facimus?
 Awe was thun wir?
 Ach co czynimy.
Hallodi myth thyzewnk.
- I. Cur sic uociferas?
 Was schreistu also.
 Czemu tak wolass.
Miyrth igyen kyaltaz.
- H. Nimis diu dormiui.
 Ich hab czulang geschaffen.
 Długom spał.
Ighen hozzw ydeyg aluttham.
- I. Quid ita? Quid times?
 Wie also | was fürchstu.
 Czemu to | czemu sie boyss.
Michodaath | myth fylz.
- H. Tempus iustum tranfiit.
 Die recht czeit ist hyn.
 Czas pewny przessedł.
Alkolmas ewdeo elmwlth.
- I. Quod tempus dicis?
 Welche czeit meynstu?
 Który czas mienysch.
Mely ewdeoth mondaz.
- H. Horam primam.

Bij^a lap:

- Die erst stund.
 Pirwssą godzyne.
Az elseo horath.
- I. Tu certe falleris.
 Du irrest dich.
 O toś sye zmamył.
The byzonyawal megh chalatol.
- H. Tamen audiui.
 Hab ich es doch gehorth.
 Wssakem slyssal.
De byzony hallaam.
- I. Non recte audiuifti.
 Du host nicht rechts gehört.
 Nyeprawieś slyssal.
Nem yool hallotthad.

- H. Quotam audiuiti.
 Welche hastu gehórt.
 Ktorameš ty slyssał.
Hanyadoth the hallotthal.
- I. Audiui ultimam.
 Ich hab den garaus gehórt.
 Ostatniam slyssalem.
Vtolsoth halllyk.
- H. Quota ea est?
 Wie viel ist das.
 A wiele tho.
Hanyad az vtolfo.
- I. Duodecima.
 Zwelffe.

Bij^b lap:

- Dwanascye.
Tizenkettheo.
- H. Vtinam uerum fit.
 O das es war were.
 Bože day by to była prawda.
Wayha ez ygaz lygyen.
- I. Non est quod dubites.
 Do hab keyn zweiffel an.
 Nye wąpi wтым.
Semmy kethsygh ebben nynch.
- H. Oppido laetor.
 Ich frew mich sere.
 Barzosye wesełę.
Ighen erewleom.

INTER EUNDUM IN SCHOLAM.

Dialogus. VIII.

Iodocus. Kilianvs.

- I. Heus heus mane.
 Hórstu | stehe still.
 Slyssyss postoy.
Hallodi hallodi maragy megh.
- K. Quid uis? cur maneam?
 Was wiltu | warumb sol ich stehen.
 Co chéess czemu mam staé.
Myth akarz myrth maraggyak.
- I. Est quod tecum loquar.
 Ich hab etwas mit dyr czû reden.
 Mam stobą co wowyé.

[B⁴]^a lap:*Bezydem ragyon weled.*

K. Modo non uacat.

Ich hab iczund nicht die weil.

Nyemam teráz czasu.

Mofth nynch ewreffyghem.

I. Tantillum perneges?

Wiltu myr eyn solchs versagen.

Chcesz my to odmowić.

Chak ennyben fem enghecczy.

K. Mitte me modo.

Lasz mich ieczund gehen.

Pusé my e¹ teraz.*Haggy el mofthan enghemeth.*

I. Non te dimittam.

Ich wil dich nicht gehen lassen.

Nye puczczę éye.

Nem hagylak.

K. Enecas me furcifer.

Du buffe du machs mich schier thol.

Zlodzye . . .² barzo mi doiadass.*Megh col/(z)³ enghemeth akasztofarawalo*

I. Tantum uerbum audi.

Hör nur eyn wort.

Jedno słowo posłuchaj.

Hallyad chak eggy zomoth.

K. Ecquid mea refert?

Gehet das auch mich an.

Y co mnye do tego.

[B⁴]^b lap:*De myth haznalok veelle.*

I. Permulum scilicet.

Ja eben viel.

Jakoby wyele.

Seog ygen haznalz.

K. Quid negocij est? dic.

Was ists? sag an.

Coż iest powyiedz.

Mydolgod wagyon | mondmegh.

I. Dicam, modo des fidem.

Ich wils sagen | doch vorheis myr vor.

Powyméy iedno słub pyrwey wyerżyé

*Megh mondom chak fel fogaggyad.*¹ A szó eleje elmosódás miatt nem vehető ki tisztán.² A szöveg megrongálva.³ A „z” betű a szöveg rongált volta miatt nem vehető ki tisztán.

K. Quam fidem darem.

Was sol ich dyr vorheyssen.

Coś mam obiecąc.

Myth fogadnyk fel.

I. Te non fore infidum.

Da . . .¹ myr nicht vntrew wóllest seyn.

Yzbyś my nye był nye wyernym.

Hogy the hytethle . . n . . m² lyysz.

Do fidem fidus ero.

Seh hyn ich wil dyr trew seyn.

Stubuięc być wyernym.

Hytemeth adom hyn lyzek.

I. Adhibe huc aurem.

Halt das or heer.

Skloň sam vcha.

Tarch yde fylledeth.

[K.]³ Quid aurem? clare dic.

.⁴

¹ E szó végső betűje s a köv. szó olvashatatlan.

² Megrongálva.

³ A sor elejéről a „K” elmaradt.

⁴ A mű többi része hiányzik.